

KONFLIKTOLOGIYA FANINING TARIXI

Xushmatova N.

QVPMM Aniq va tabiiy fanlar kafedrası dotsenti

Tayanch soʻzlar: sotsologiya, jamiyat, konfliktologiya, psixologiya, antik, metod.

Ключевые слова: социология, общество, конфликтология, психология, антик, метод.

Key words: sociology, society, conflictology, psychology, antik, method.

Резюме:

Konfliktologiyaning fanini tushunish uchun qadimgi falsafaga murojaat qilish kerak, uning doirasida birinchi marta dunyoni oqilona tushunishga harakat qilingan. Konflikt haqidagi antik qarashlar qarama-qarshiliklar haqidagi falsafiy taʼlimot asosida qurilgan. Ushbu maqolada konfliktologiya tarixi va uning rivojlanish haqida soʻz boradi.

Резюме:

Для понимания науки конфликтологии необходимо обратиться к античной философии, в рамках которой впервые была предпринята попытка рационального понимания мира. Древние взгляды на конфликт строились на основе философского учения о противоречиях. В данной статье говорится об истории конфликтологии и ее развитии.

Summary:

To understand the science of conflictology, it is necessary to turn to ancient philosophy, within the framework of which an attempt was made to understand the world rationally for the first time. Ancient views on conflict were built on the basis of the philosophical doctrine of contradictions. This article talks about the history of conflictology and its development.

Konfliktologiya atamasi ilmiy bilimlarning eng yosh tarmoqlaridan biri boʻlib, koʻplab fanlar va birinchi navbatda sotsiologiya va psixologiya chorrahasida rivojlangan. Konfliktologiya sotsiologiyada nisbatan mustaqil yoʻnalish sifatida 20-asrning 50-yillari oxirida paydo boʻldi va dastlab “konflikt sotsiologiyasi” deb ataldi.

Konflikt sotsiologiyasi va ayniqsa konflikt psixologiyasi sohasidagi tadqiqotlar konfliktologik amaliyotning rivojlanishiga yordam berdi. Nizolarni boshqarish amaliyotining shakllanishi 20-asrning 70-yillarida sodir boʻlgan. Bu davrda Horowitz va Boardman ziddiyatli oʻzaro munosabatlarda konstruktiv xulq-atvorni oʻrgatishga qaratilgan psixologik trening dasturini yaratdilar. Charlz Osvud xalqaro nizolarni hal qilish uchun moʻljallangan GRID (Tanglikni

kamaytirish uchun bosqichma-bosqich va o'zaro tashabbuslar) metodologiyasini ishlab chiqdi. Nizolarni boshqarish amaliyotini rivojlantirishda nizolarni hal qilishning muzokara usullari alohida o'rin egalladi (D. Skott; S. va G. Bouer; G. Kelman va boshqalar). Mediator (V.Linkoln, L.Tompson, R.Rubin va boshqalar) ishtirokida muzokaralar olib borish texnologiyalarining rivojlanishi AQShda 70-80-yillarda mutaxassis vositachilarni tayyorlash bo'yicha ta'lim muassasalarining yaratilishiga olib keldi. Bu davrda R.Fisher va V.Ureyning Garvarddagi "prinsipial muzokaralar" usuli jahon miqyosida shuhrat qozondi. 80-yillarda AQSh va dunyoning boshqa mamlakatlarida konfliktlarni boshqarish markazlari paydo bo'ldi. 1986 yilda esa Avstraliyada BMT tashabbusi bilan nizolarni hal qilish xalqaro markazi tashkil etildi. Rossiyada birinchi mojarolarni hal qilish markazi 90-yillarning boshlarida Sankt-Peterburgda tashkil etilgan. 50-yillarning oxirlarida konfliktologiyaning nisbatan mustaqil nazariya va amaliyot sifatida vujudga kelishidan avval falsafa doirasida, keyinroq esa sotsiologiya, psixologiya va boshqa fanlar doirasida konfliktologik g'oyalari va qarashlarning shakllanishi, to'planishi va rivojlanishining uzoq davom etgan davri bo'ldi. Shu munosabat bilan konflikt haqidagi ilmiy qarashlar evolyutsiyasini tahlil qilish, quyidagi davrlarni ajratib ko'rsatish muhim. Qadimgi davrlar bu davrda qadimgi Xitoy mutafakkirlarining qarashlari e'tiborga loyiqdir. Ular orasida birinchi Xitoy faylasuflaridan biri Konfutsiy (miloddan avvalgi 551-479) alohida o'rin tutadi. Uning falsafiy, shu jumladan konfliktologik g'oyalari boshqa Xitoy mutafakkirlari tomonidan ko'p asrlar davomida ishlab chiqilgan. Konfutsiyning ko'plab axloqiy amrlarida biz ziddiyat muammosiga qarashlarni topamiz. Mana ulardan biri: "O'zing uchun istamagan narsani boshqalarga ham qilma, shunda davlatda ham, oilada ham ular sizga nisbatan dushmanlik his qilishmaydi". Mutafakkir ixtiloflar manbasini odamlarning "zodagonlar" (o'qimishli, savodli va odobli odamlar) va oddiy odamlar ("kichik odamlar") ga bo'linishida ko'rgan. Oddiy odamlarning bilimsizligi va yomon xulq-atvori insoniy munosabatlar normalarining buzilishiga va adolatning buzilishiga olib keladi. Olijanob erkaklar uchun munosabatlar asosi tartib, kichik odamlar uchun esa foyda.

Konfliktologiyaning fanini tushunish uchun qadimgi falsafaga murojaat qilish kerak, uning doirasida birinchi marta dunyoni oqilona tushunishga harakat qilingan. Konflikt haqidagi antik qarashlar qarama-qarshiliklar haqidagi falsafiy ta'limot asosida qurilgan. Qarama-qarshiliklarning to'qnashuvi va birligi, masalan, Geraklit (miloddan avvalgi 520-460 yillar) fikricha, rivojlanishning umumiy va universal usulidir. Uning fikricha, "aksinchalik mos keladi, nimaga

zid bo'lsa, eng go'zal uyg'unlik paydo bo'ladi" (History of Philosophy in Brief, 1991, 81-bet).

Konflikt muammosiga oid qadimiy qarashlarni tahlil qilar ekanmiz, shu narsaga e'tibor qaratish lozimki, o'sha davrning ko'pgina mutafakkirlari ularni nafaqat turli to'qnashuvlar (nizolar) sabablarini aniqlash, balki ularga baho berish bilan ham ijtimoiy hodisalar konteksti bilan bog'laydilar. Ijtimoiy oqibatlar nuqtai nazaridan. Masalan, Geraklitda biz shunday topamiz: "Urush hamma narsaning otasi va hamma narsaning shohidir. U ba'zilarini boy, boshqalarni oddiy odamlar, ba'zilarini qul, boshqalarni esa ozod qilish kerakligini belgiladi" (o'sha erda). Urushni mohiyatan oqlagan Geraklitdan farqli o'laroq, Platon (miloddan avvalgi 427-347 yillar) uni eng katta yovuzlik deb hisoblagan. Qadimgi Yunonistonning yana bir buyuk mutafakkiri Demokrit (miloddan avvalgi 460-370 yillar) urushni eng keskin ijtimoiy ziddiyat sifatida baholagan. U shunday dedi: "Fuqarolar urushi urushayotgan tomonlar uchun ham falokatdir...".

Ammo urush nafaqat ijtimoiy to'qnashuv sifatida qadimgi mutafakkirlarning e'tiboriga tushdi. Davlat tuzilishi bilan bog'liq qiziqarli konfliktologik g'oyalarni, masalan, Aristotelda (miloddan avvalgi 384-322) uchratish mumkin, u davlat odamlarni yarashtiruvchi vosita ekanligini ta'kidlagan. Davlatdan tashqarida bo'lgan odam, uning fikricha, tajovuzkor va xavfli. Demokritning ijtimoiy-axloqiy va huquqiy g'oyalari ham qiziqish uyg'otadi, u "qonunlar har kimga o'z didiga ko'ra yashashni taqiqlamaydi, agar hamma bir-biriga yomonlik qilmasa, hasad adovatning boshlanishiga yordam beradi" ". O'rta asr mutafakkirlari qarashlarida rivojlangan konfliktologik g'oyalarning eng muhim xususiyati ular asosan diniy xarakterga ega bo'lganligidir. Ushbu tezisni tasdiqlash uchun Avreliy Avgustinning (milodiy 354-430) bir vaqtning o'zida qarama-qarshi va ajralmas sohalarda sodir bo'lgan insoniy va ilohiy tarixining birligi haqidagi fikriga murojaat qilish mumkin. Bu qarama-qarshi va bo'linmagan hikoya ikki shohlikning (shaharning) - Xudoning va erdagining abadiy jangini ifodalaydi. O'rta asrlarning yana bir mashhur mutafakkiri Foma Akvinskiyning (1225-1274) konfliktologik g'oyalari ko'p jihatdan Avgustin qarashlariga o'xshashdir. Bu qarashlarni uning falsafiy bilim va ilohiyot sohasi, dunyoviy va ma'naviy quvvat, inson borlig'i va xudo haqidagi va boshqa ko'plab munozaralarida ko'rish mumkin.

Uyg'onish davri mutafakkirlarining konflikt muammosi haqidagi qarashlarining muhim xususiyati shundaki, ular qadimgi yunon falsafasining inson ongining buyukligi, uning aql-idroki haqidagi g'oyalari yuqori darajada rivojlanishi natijasida shakllangan. atrofimizdagi dunyoni tushunishdagi

roli. Insoniy muammolarni idrok etishni diniy ong kuchidan ozod qilib, bu davr faylasuflari bunday muammolarga yeriy ma'no berdilar. Bu davrning atoqli mutafakkirlari – Nikolay Kuzaskiy (1401-1464), Nikolay Kopernik (1473-1574), Giordano Bruno (1548-1600), Nikolo Makiavelli (1469-1527) qarashlarini tahlil qilib, e'tiborni qaratish zarur. Ularning ko'pchiligi cherkov tomonidan qatag'onga uchraganligi, u bilan keskin to'qnashuv holatida bo'lganligi. Shu bilan birga, ular insonning kuchiga, uning aqli va uyg'unligiga, ijtimoiy ziddiyatlarni engib o'tish qobiliyatiga ishonishgan.

Yangi davr va ma'rifat davri mutafakkirlarining konfliktologik qarashlarini tahlil qilganda o'sha davrning ijtimoiy-madaniy sharoiti va ijtimoiy tuzilishini tushunish muhim ahamiyatga ega. Avvalo, bu Yevropa davlatlarining nafaqat kuchli iqtisodiy, balki beqiyos madaniy yuksalish davri edi. Bularning barchasi tevarak-atrofdagi olam hodisalarini, shu jumladan konfliktlarni o'rganishga tizimli yondashish uchun zarur shart-sharoit yaratdi. Ko'rib chiqilayotgan davr uchun mojaro haqidagi eng xarakterli qarashlar Frensis Bekon (1561 - 1626), Tomas Xobbs (1588-1679), Jan-Jak Russo (1712-1778), Adam Smit (1723-1790) asarlarida mavjud edi.), va hokazo. Xususan, F.Bekon birinchilardan bo'lib mamlakat ichidagi ijtimoiy ziddiyatlarning sabablarini tahlil qilishda tizimli yondashuvni qo'llagan. Shu ma'noda qiziq T.Gobbsning jamiyatning tabiiy holati haqidagi "hammaning hammaga qarshi urushi" tushunchasi.

Konfliktologik tafakkur taraqqiyotining ushbu bosqichida mumtoz nemis falsafasi vakillari - Immanuil Kant (1724-1804), Georg Hegel (1770-1831), Lyudvig Feyerbax (1804-1872) va boshqalarning qarashlari alohida ahamiyatga ega 19-asrning birinchi yarmidagi atoqli mutafakkirlarning fikr-mulohazalarini hisobga olgan holda, ularning davrning eng dolzarb ijtimoiy muammolari to'g'risidagi chuqur falsafiy mulohazalariga e'tibor qaratish zarur. Xususan, bu urush va tinchlik muammosi edi. Bu borada I.Kant ("Abadiy tinchlik to'g'risida"), G.Gegel ("Urush xalqlarni ma'naviy poklash vositasi sifatida") va boshqalarning g'oyalari qiziq.

19-asrning ikkinchi yarmi - 20-asr boshlarida Konfliktologiya tafakkuri evolyutsiyasining ushbu davriga to'xtaladigan bo'lsak, uning nisbatan mustaqil nazariya sifatida konfliktologiyaning rivojlanishida alohida o'rin egallashini tushunish kerak, bu quyidagi omillar bilan bog'liq. Bu vaqtga kelib, mojaro muammosi bo'yicha juda katta hajmdagi ma'lumotlar to'plangan edi. U o'tgan davrlarning buyuk mutafakkirlarining qarashlarida mavjud edi. Bu davr shiddatli ijtimoiy qo'zg'alishlar – urushlar, iqtisodiy inqirozlar, ijtimoiy inqiloblar va hokazolar bilan ajralib turdi. Bularning barchasi chuqur ilmiy tahlil qilishni, ijtimoiy muammolarni o'rganishga yangicha nazariy yondashuvlarni talab

qildi. Bu davrda insonning ijtimoiy bilish imkoniyatlarini tubdan o'zgartirgan bir qancha yangi fan va tushunchalar paydo bo'ldi.

Konfliktologiyaning boshqa fanlar bilan aloqasi quyidagi ikki jihatda ochib beriladi. Birinchi jihati shundaki, konfliktologiya boshqa fanlar doirasida ishlab chiqilgan bilimlar tamoyillariga asoslanadi va konfliktologiya tadqiqoti predmetini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu tamoyillar: universal aloqa tamoyillari; determinizm; rivojlanish; tizimli yondashuv; ijtimoiy va faoliyat konteksti; shaxsiy yondashuv; qo'shimchalik va boshqalar. Muammoning ikkinchi jihati - konfliktologiya tomonidan boshqa fanlarning tadqiqot usullaridan ijodiy foydalanish, konfliktologiyaning boshqa fanlar bilan aloqasi haqida gapirganda, uning ushbu fanlarga teskari ta'sirini ham qayd etmasdan bo'lmaydi. Masalan, shaxslararo munosabatlar sohasidagi konfliktologik muammolar ko'plab psixologik, sotsiologik, huquqiy va axloqiy muammolarni, xususan, aloqa, munosabatlar, ijtimoiy-psixologik iqlim va boshqa ko'plab muammolarni hal qilishni rag'batlantiradi. Konfliktologiya fanlararo fan bo'lib, u boshqa fanlar yutuqlaridan foydalanadi va ularni o'zining tadqiqot natijalari bilan ta'minlaydi. Biroq, konfliktologiya va bu fanlar o'rtasidagi bog'liqlik boshqacha. Ulardan qaysi biri bilan konfliktologiya eng yaqin va kuchli aloqaga ega? Konfliktologiya quyidagi fanlar bilan eng yaqin hamkorlik qiladi:

falsafa (xususan, ijtimoiy falsafa va dialektika), chunki hamma narsaning rivojlanish mexanizmini tushuntiruvchi qarama-qarshiliklarning birligi va kurashi falsafasining dialektik printsiplari ham ziddiyatning natijasi bo'lgan konfliktning mohiyatini tushuntirishga asoslanadi. Qarama-qarshiliklarning to'qnashuvi, shuning uchun konfliktologiya dialektik-materialistik falsafada ishlab chiqilgan ziddiyat nazariyasiga asoslanadi. Qarama-qarshiliklarning birligi va kurashi, qarama-qarshiliklarni hal etish, qarama-qarshiliklar tipologiyasi tushunchalaridan foydalanish konfliktologiyani dialektikani falsafiy, antropologik va ijtimoiy-madaniy muammolarga konkretlashtirish shakli sifatida qarashga imkon beradi. Shaxslararo va shaxslararo nizolar), ularni tushunishga psixologik yondashuvlarni, ziddiyatli vaziyatlarda odamlarning o'zaro ta'sirini tahlil qilishni o'rganadigan psixologiya (shu jumladan, nizo psixologiyasi). Shaxsning nizolar tajribasi, nizolar yuzaga kelganda odamlarga psixologik yordam ko'rsatish xususiyatlari va boshqalar. Konflikt psixologiyasi shaxs nazariyasining ko'pgina psixologik muammolarini, uning tuzilishini, motivatsion komponentini, psixik jarayonlarini, shaxs tipologiyasini, irodaviy, hissiy, ongsiz jarayonlarni yaxshi bilishni talab qiladi. Sotsiologiya u konfliktlarni sub'ektlarning ehtiyojlari, manfaatlari, harakatlarini, shuningdek, ularning tabiatiga mos keladigan ziddiyatli harakatlarni ijtimoiy jihatdan

tartibga solish nuqtai nazaridan o'rganadi. Madaniyatshunoslik turli sub'ektlar, shaxslar ijtimoiy jamoalar, ijtimoiy institutlar o'rtasidagi ziddiyatlarni o'rganadi. Konfliktlarni madaniy tahlil qilish predmeti g'oyalar (diniy va dunyoviy), an'ana va urf-odatlar, e'tiqod va e'tiqodlardir. Konflikt madaniyatshunosligi ma'naviy madaniyat va sivilizatsiyaning shaxslararo va ijtimoiy ziddiyatlarga ta'sirini ochib beradi. Tarix, san'atshunoslik, iqtisod, huquq, matematika, pedagogika, siyosatshunoslik, harbiy fan va boshqalar kabi boshqa ko'plab fan sohalari konfliktologiyaga faktik material beradi va uning tushunchalarini qo'llash sohasi bo'lib xizmat qiladi. Bir so'z bilan aytganda, fanlararo tadqiqotlar natijasida konfliktologiya konfliktlarning paydo bo'lishi, rivojlanishi va yakunlanishining o'ziga xos, balki umumiy qonuniyatlarini aniqlash imkoniyatini qo'lga kiritadi.

Adabiyotlar:

1. Axmedova M. T. Pedagogik konfliktologiya-T.: Adabiyot uchqunlari, 2017. – 320.
2. Ibragimov X., Yoldoshev U. va boshqalar Pedagogik psixologiya. O'quv qo'll. T.:Uzbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2009.- -T.: - 400 b.
3. Xolikov A. Pedagogik maxorat. Darslik. -T.: Iqtisod-moliya, 2011. – 420 6.
4. Shabolina V.V. Qaram xatti-harakatlar psixologiyasi: g'iyohvand moddalar va boshqa psixoaktiv moddalarni iste'mol qilish bilan bog'liq xatti-harakatlarning namunasi / V.V. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg nashriyoti . Univ., 2004 y.
5. Shakurov R. X. Pedagogik jamoalardagi ziddiyatlarning sabablari va ularni bartaraf etish usullari / R. X., B. S. Alisherov // Psixologiya masalalari. 1986 y.